

AMNESTY OP HET LBO
Het hoe en waarom
van mensenrechteneducatie

onderwijspraktijk

Opkomend racisme en neo-fascisme: Amnesty International, jarenlang werkend met havo/vwo, ontwikkelde nu ook een lespakket voor de bovenbouw van het lbo: 'Je mond open doen'.

Als uitgangspunt is de eigen situatie genomen, herkenbaar voor alle leerlingen. Die eigen situatie is een conflictsituatie in de klas. Daarna gaat het pakket in op een min of meer vergelijkbare situatie in Zuid-Afrika. Ook de mensenrechten in Zuid-Afrika en de mensenrechtenproblematiek in het algemeen komen aan de orde. Tot slot komt Amnesty zelf met zijn doelstellingen en werkwijze aan de beurt.

Mensenrechteneducatie heeft alleen kans van slagen als het gedragen wordt door de mensen in het onderwijs zelf en opgenomen wordt in het schoolwerkplan. Er is nog een lange weg te gaan, schrijft Harry de Ridder.

Theorie

Wat is mensenrechteneducatie?

Mensenrechteneducatie (MRE) is onderwijs over mensenrechten en mensenrechtenschendingen in het algemeen. MRE gaat mijns inziens uit van een algehele bewustwording en mentaliteitsverandering¹ en behelst meer dan alleen een cognitieve benadering van feiten rondom mensenrechten en mensenrechtenschendingen. Het gaat ons, als scholengroep, om menings- en attitudevorming van de leerlingen op basis van verstrekte informatie. Daarbij is van belang dat gewerkt wordt aan:

- 1 *Kennis* over de problematiek van mensenrechten(-schendingen).
- 2 Het ontwikkelen van een *kritische houding*

ten aanzien van deze problematiek.

- 3 *Vaardigheden* om op een adequate manier met deze problematiek om te gaan.

Alleen een evenwichtige benadering, uitgaande van deze leerdoelen, levert voorwaarden voor een leerproces, waarin leerlingen zich met elkaar en met hun leerkrachten/aanwezige Amnesty-leden informeren, een mening vormen ten aanzien van de problematiek en zich toeleggen op weerbaarheid, mondig gedrag en participatie in diverse maatschappelijke verbanden (gezin, school).

Het Amnesty-beleid

Tot voor kort richtte het officiële Amnesty-be-

leid zich grotendeels op kennisoverdracht: 'Nieuwe generaties kunnen kennis maken met mensenrechten als een systeem van waarden met internationale betekenis. Tevens kan via het onderwijs op grote schaal bekendheid worden gegeven aan schendingen en aan activiteiten van AI daartegen.'² In mindere mate richtte het zich op het ontwikkelen van een kritische houding: 'Van dergelijk onderwijs kan mogelijk een preventieve houding uitgaan, (...) het draagvlak van mensenrechtenorganisaties als AI kan erdoor worden vergroot (bewustwording).'² Het beleid richtte zich eigenlijk niet op vaardigheden om met de problematiek om te gaan (bijvoorbeeld door middel van verwerkingsopdrachten waarin de eigen situatie van de leerlingen centraal staat).

Praktijk

Verwachtingen van leerlingen

Vreemd genoeg gaan de verwachtingen van leerlingen (en leraren!) vaak in de richting van bovengenoemd AI-beleid. Binnen het vredesonderwijs³ is het al heel gewoon om bij de problematiek van oorlog en vrede naast 'oorlog in het groot'⁴ ook over 'oorlog in het klein'⁵ te praten. Bij MRE kijkt een deel van de leerlingen nog altijd raar op als je niet alleen tót hen, maar ook mét hen wilt praten over mensenrechten. Hun eerste associatie met het woord mensenrechten is vaak de schendingen van regeringswege ergens ver weg in een ander deel van de wereld. Ons uitgangspunt dat de naleving van mensenrechten begint in de eigen omgeving (gastarbeidersproblematiek, het potenrammen) voldoet dan niet aan hun verwachtingspatroon van de les.

MRE kent voor Amnestyleden ook beperkingen door het mandaat dat is gebaseerd op een vijftal artikelen uit de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens. Als Amnestylid word je geacht vanuit het mandaat leerlingen te informeren over die bepaalde mensenrechten (recht op leven; verbod op foltering; geen willekeurige arrestatie of detentie; vrijheid van gedachte, geweten en godsdienst; vrijheid van meningsuiting) en de daarbij behorende schendingen van *regeringswege*. Om haar politieke neutraliteit te behouden bemoeit een Amnesty-afdeling zich ook niet met de (politieke) situatie in het eigen land.

In de schoolpraktijk is de scheidslijn echter niet te trekken en komen ook vaak schendingen van (andere) mensenrechten aan bod, die niet van re-

geringswege zijn en ook in Nederland (kunnen) plaatsvinden: discriminatie (op grond van sekse of huidskleur), het herlevend racisme en neofascisme, enzovoort.

Doelgroep Ibo

De groeiende organisatie Amnesty Nederland kreeg door landelijke acties steeds meer naamsbekendheid. Na een aantal jaren voorlichtingslessen te hebben gegeven op havo/vwo-niveau, merkten we dan ook dat we steeds meer voor eigen gemeente stonden te prediken. Een enkel uitstapje naar het Ibo of mavo mislukte volledig, omdat onze opstelling niet goed was (te intellectueel) en het materiaal niet geschikt was (versimpelde versies van het materiaal dat we op havo/vwo gebruikten).

Tegelijkertijd kwam er binnen Amnesty Nederland een discussie op gang, mede door de scholengroep Nijmegen aangeslingerd, die tot resultaat had, dat er in het beleid prioriteit kwam voor de schooltypen Ibo/mavo, die tenslotte een groot deel van het voortgezet onderwijs uitmaken.

Uit onvrede met het feit dat er op dat moment bij Amnesty geen Ibo-materiaal beschikbaar was noch in de pen zat, is de scholengroep Nijmegen in 1981 begonnen een lespakket te ontwikkelen voor de bovenbouw van het Ibo.

De opzet van 'Je mond open doen'

Uit gesprekken met docenten van het Ibo kwam naar voren dat veel leerlingen van het Ibo minder

JE
**MOND
OPEN**
DOEN

AMNESTY
INTERNATIONAL

voorkennis over mensenrechten en over Amnesty International hebben dan wenselijk zou zijn.⁶ Daarnaast werd ook uit wetenschappelijke literatuur⁷ duidelijk dat deze leerlingen vanuit hun opleiding weinig gestimuleerd worden tot het vormen van een eigen mening over zaken die buiten hun directe wereld vallen, bijvoorbeeld door het lezen van kranten.

We hebben er daarom voor gekozen om de leerlingen niet van meet af aan met de mensenrechtenproblematiek en de rol van Amnesty daarin te overvallen. Gezien het voorafgaande zou dat ons inziens een muur van onbegrip en desinteresse oproepen. Als uitgangspunt hebben we de eigen situatie genomen, herkenbaar voor alle leerlingen: de eigen klas.

Het pakket 'Je mond open doen'⁸ bevat dan ook een aantal onderdelen, waarbinnen naar onze mening een logische opbouw is gehanteerd:

- A De eigen situatie: een conflictsituatie in de klas.
- B Een min of meer vergelijkbare situatie in Zuid-Afrika.
- C Mensenrechten in Zuid-Afrika en de mensenrechtenproblematiek in het algemeen.
- D De organisatie Amnesty International; doelstellingen en werkwijze.

Deze indeling vereist enige toelichting. *Inhoudelijk* is het conflict over een proefwerk in de Nederlandse schoolklas (deel A) natuurlijk niet echt vergelijkbaar met het conflict over schooluniformen en de taal waarin onderwezen wordt in de Zuidafrikaanse schoolklas (deel B). Het conflict in de Nederlandse situatie komt voort uit een botsing van personen en opvattingen. Het conflict in de Zuidafrikaanse situatie daarentegen komt voort uit de wettelijk vastgelegde ongelijkheid tussen rassen in elk facet van het maatschappelijk leven en is diensgevolge veel ernstiger van aard. Vergelijkbaar zijn de daarbij behorende strips dan ook alleen op het niveau van de reacties van de kant van de schoolautoriteiten (hoe gaan ze met het conflict om?).

'Je mond open doen' is geen pakket over Zuid-Afrika. Zuid-Afrika is de kapstok waaraan een specifiek Ibo-pakket is opgehangen en is als voorbeeld gekozen, omdat in dit land de mensenrechtenproblematiek nogal extreem is (rassenscheiding) en derhalve makkelijker begrijpelijk te maken is. Daarnaast is Zuid-Afrika gekozen, omdat in dit land ook scholieren van dezelfde leeftijd als onze Ibo-leerlingen zwaar de dupe zijn van men-

senrechtenschendingen. Bij de Soweto-opstanden in 1976 zijn volgens de VN honderden leerlingen bij vreedzame demonstraties gevangen genomen, gemarteld of zonder pardon door de oproerpolitie neergeschoten.

Via de scholierenopstanden (deel B) wordt de discussie opgetild naar de Apartheid en mensenrechtenschendingen in het algemeen (deel C). Het abstracte niveau van de mensenrechtenproblematiek in het algemeen is daarmee bereikt. Dan is het ons inziens pas mogelijk in te gaan op de rol van AI met als afsluiting de manieren waarop Amnesty zijn doelstellingen tracht te verwezenlijken (deel D).

Werkvormen

Het pakket is opgedeeld in leerlingenbladen en begeleidende docentenbladen (opgesplitst in achtergrondinformatie en werkwijzebladen waarop is aangegeven hoe ons inziens de verschillende onderdelen het beste gebruikt kunnen worden). Bij de leerlingenbladen hebben we ernaar gestreefd zoveel mogelijk variatie in werkvormen aan te brengen om beter de aandacht van de leerlingen vast te houden. De keuze van de werkvormen is ons ingegeven door ervaringen in de praktijk en door gesprekken met docenten. Op een Iets in Nijmegen geldt de regel dat leerlingen uit de

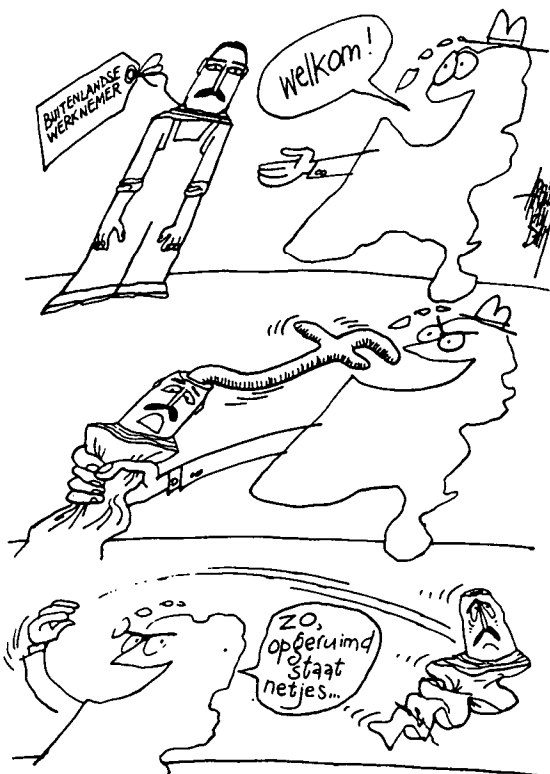
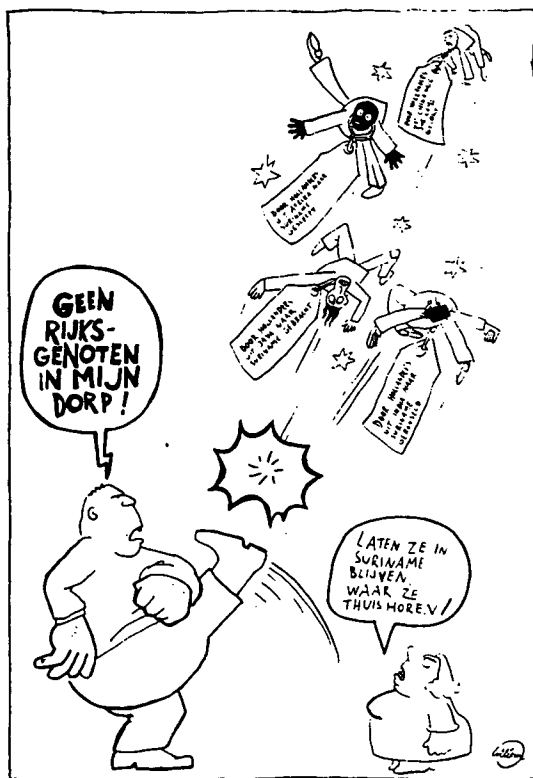
bibliotheek van de sectie Nederlands als beloning voor het lezen van een boek en het maken van een uittreksel de volgende keer een stripboek mogen lenen. Het aantal boeken stijgt navenant! Onze lessencyclus laten we dan ook beginnen met een tweetal strips, mede omdat leerlingen teksten in deze vorm wat makkelijker verwerken. Onze doelgroep kent namelijk enkele heel eigen specifieke problemen: een relatief groot aantal lbo-leerlingen heeft leesmoeilijkheden⁹ en de onderlinge leessnelheid van de leerlingen is vaak nogal verschillend¹⁰. *Kennisoverdracht* kan echter niet zonder enkele informatieve teksten, hoe beperkt hun aantal ook is.

De talige kant van het pakket hebben we zoveel mogelijk proberen te verpakken in een visueel geheel: strips, een tiental cartoons tussen de teksten door en een tweetal dia-series.

Binnen de gekozen werkvormen is de leesstof beperkt, hoeven leerlingen hun pen niet aan te raken en proberen we de leerlingen zoveel mogelijk zelf aan het woord te laten. Dat begint meteen al bij de strips waarin enkele tekstballonnetjes

open zijn gelaten en aan leerlingen gevraagd wordt hun mening over de afloop van het verhaal te geven. Ook bij een diaserie over de scholierenopstanden staat niet de kennisoverdracht centraal, maar een *kritische houding* ten aanzien van de materie. Aan de dia-serie is namelijk een groepsdiscussie gekoppeld, ofschoon lbo-leerlingen veelal niet gewend zijn in klasseverband of in groepen te discussiëren. De emoties kunnen daarbij hoog oplopen, waardoor dit onderdeel het moeilijkst te begeleiden en in de hand te houden is. De begeleider kan bij die discussie enig houvast vinden in een viertal cartoons en krantenartikelen, die alle een facet van Apartheid en/of racisme eruit lichten.

Door steeds terug te keren naar de leefwereld van de leerlingen (door middel van strips, cartoons, gedichten) en parallellen te trekken, proberen we leerlingen ook enige *vaardigheden* bij te brengen om met de materie in hun eigen situatie om te gaan. Het lespakket wordt dan ook zeer concreet afgesloten met een blad vol tips: 'Wat kun je zelf doen?'. Het zou echter onrealistisch zijn om van

leerlingen te verwachten dat ze over zulke ingewikkelde zaken als mensenrechten in enkele lessen een gefundeerde mening en attitude ontwikkelen. We raden docenten derhalve aan het niet bij deze lessen alleen te laten, maar zelf met de materie verder aan de slag te gaan. Het benodigde materiaal kunnen ze onder andere vinden bij Amnesty (bijvoorbeeld in de vorm van themalessen rond één aspect van het Amnesty-werk: gewetensgevangenen, martelen, verdwijningen, de doodstraf)¹¹ of bij de Leermiddelenverzameling Mondiale Vorming te Nijmegen¹².

Wat te doen met racistische opmerkingen?

Aangezien het opkomend racisme en neo-fascisme zich ook op scholen manifesteren, worden we als scholengroep herhaaldelijk geconfronteerd met racistische uitingen van leerlingen. De voorbeelden die ik kan noemen zijn helaas legio en soms rijzen daarbij je de haren te berge. Tijdens de dia-serie over de scholierenopstand in Soweto waarbij zwarte leerlingen door politiekogels sneuvelden, kreeg een zwartgekleurde medeleerling de volgende opmerking naar zijn hoofd geslingerd: 'Daar had jij tussen moeten zitten.'

(Evident onjuiste) vooroordelen over gastarbeiders zijn ook niet van de lucht. Zonder enige terughoudendheid vertelde een meisje op een Itho ons dat alle Turken messentrekkers zijn, *terwijl ze met een Turks meisje in één bank zat*.

Als stelregel hanteren we dat vooroordelen en racistische opmerkingen niet uit de weg moeten worden gegaan, omdat dit naar onze mening averechts werkt. In het lespakket is hier ook rekening mee gehouden. Aan de hand van een tweetal cartoons kan de leerlingen worden getoond dat de problematiek niet zo simpel is als zij wellicht zullen denken en dat wij als Nederlanders zelf boeter op ons hoofd hebben. Door leerlingen daarnaast steeds in de plaats te stellen van degene die ze discrimineren, is het misschien mogelijk een aantal vooroordelen te ontzenuwen. Mentaliteit is echter in een paar lessen niet te veranderen. Mocht de zaak echt uit de hand lopen, dan kan ik alleen maar aanraden met lesmateriaal verder te gaan, dat dieper op dit soort problematiek ingaat.¹³

Reacties van leerlingen

Een half jaar na een laatste aantal proeflessen, op één school in acht klassen gegeven, hebben we het pakket met de docenten en de leerlingen

door middel van gesprekken en enquêteformulieren geëvalueerd. Over het algemeen zijn de ervaringen met dit pakket positief tot zeer positief, al moeten we het beeld natuurlijk niet romantiseren. De leerlingen waarderen het zeer dat we geen drammerig Amnesty-verhaal afsteken, maar ruimte laten voor andere opvattingen. Hun waardering gaat zeker ook uit naar de (afwisseling van) gebruikte werkvormen.

Opvallend is dat de leerlingen na een half jaar nog veel weten te vertellen over de inhoudelijke kant van het pakket (*kennisoverdracht*), maar dat ze nog steeds vrij weinig weten over aanverwante zaken die niet met naam en toenaam in het pakket worden genoemd. Tijdens de lessen destijds gaven de leerlingen veelvuldig blijk van een heel eigen kijk op de zaken (*kritische houding*) en liepen de emoties soms hoog op. Helaas lijkt het alsof die kritische houding ten aanzien van de materie ophoudt, zodra de lessen voorbij zijn. Desalniettemin gaf een aantal leerlingen te kennen meer van Amnesty te willen weten en zocht mogelijkheden om zelf aan de slag te gaan (*vaardigheden*), onder meer in de vorm van brieven schrijven.

Het blijkt eens te meer dat een MRE-project als 'Je mond open doen' vooral gezien moet worden als eerste stap op de lange weg van integratie van MRE in het basis- en voortgezet onderwijs.

Contact met scholen

Directies en scholen op het Ibo zien veelal ten onrechte MRE en vredesonderwijs als een zaak van actiegroepen die op allerlei manieren de school proberen binnen te dringen. Uit onderlinge contacten van onderwijsgroepen in Nijmegen¹⁴ blijkt dat alle groepen moeilijk toegang tot Ibo-scholen krijgen. De Amnesty-groep gaat het nog het makkelijkst af. Scholen zijn blijkbaar gevoelig voor het argument dat Amnesty politiek neutraal is. Al is het op sommige scholen moeilijk een ingang te vinden, de ervaring leert ons dat als we eenmaal met het pakket 'Je mond open doen' gewerkt hebben, we vaker gevraagd worden en ook andere leraren interesse krijgen in het werk van Amnesty. Het blijft echter te vaak een hobbyïsme van één of meer leraren in vakken die traditioneel toch al niet zo sterk staan in een school. Vanuit verschillende invalshoeken (religieuze, ethische, historische, sociaal-economisch-geografische, taalkundige kanten — de botsing tussen Afrikaans-Engels-Bantoetalen in Zuid-Afrika bijvoorbeeld —, landensituaties, enzovoort) hebben

we met dit pakket les gegeven in de vakken godsdienst, maatschappijleer/maatschappelijke begeleiding, geschiedenis, aardrijkskunde, Nederlands, de talen, en dergelijke. Idealiter is MRE (maar ook vredesonderwijs en meer in het algemeen mondiale vorming) echter een vakkengeïntegreerd of vakkenoverstijgend geheel.

Werken aan de basis

Er komt steeds meer lesmateriaal beschikbaar uit de 'grijze' zone (actiegroepen, vredesgroepen, niet-commerciële uitgeverijen), maar nog te weinig uit de onderwijsverzorgingssfeer, zoals bijvoorbeeld van de kant van de SLO (Stichting voor de Leerplanontwikkeling). MRE-stimulatie via dergelijke kanalen mag echter niet de enige weg zijn.

MRE is permanente educatie en heeft alleen kans van slagen als het gedragen wordt door mensen in het onderwijs zelf die ermee bezig zijn en er volledig achter staan. Plaatselijke actiegroepen, gesubsidieerde onderwijsprojecten kunnen hun ervaring en materiaal aanbieden¹⁵, maar het uiteindelijke streven dient te zijn, dat ze zichzelf overbodig maken, of met andere woorden: MRE is (al of niet binnen het grotere geheel van mondiale vorming) idealiter zaak van de hele school, alle docenten en is opgenomen in het schoolwerkplan. Zolang dat niet het geval is, zijn plaatselijke actiegroepen nodig, ja zelfs onmisbaar in het pogen het tij van opkomend racisme en neo-fascisme te keren. We hebben dan ook als Amnesty-groep, als actie- of vredesgroep, als docent, als school, nog een lange weg te gaan.

Noten

- 1 MRE zonder daarin zaken als de gastarbeidersproblematiek en het herlevend fascisme te betrekken, is mijns inziens een doodgeboren dan wel kreupel kindje en een ver-van-mijn-bed-show.
- 2 Citaten uit een intern stuk van Amnesty Nederland, het beleidsplan 1983-1985.
- 3 MRE en vredesonderwijs zijn mijns inziens verschillende invalshoeken van mondiale vorming.
- 4 Internationale conflicten, (kern)bewapening: zaken die buiten de directe leefwereld van de leerlingen vallen.
- 5 Ruzie, agressie: zaken die binnen de directe leefwereld van de leerlingen vallen.
- 6 Een leerlinge van het Ichno vertelde ons dat ze helemaal achter Amnesty stond. 'Anders doden ze mischienen wel alle zeehondjes!'
- 7 Onder andere: Guusta Gennemans, Rob Hüskens & Hans Leermakers 't Is hier wat op school, een onderzoek naar anti-schoolcultuur op een Iets Nijmegen 1980.
- 8 'Je mond open doen' is in Amsterdam te bestellen à f 5,- bij het secretariaat van Amnesty: Keizersgracht 620, 1017 ER Amsterdam.
- 9 Op de hier genoemde Iets lezen de leerlingen bij de lessen Nederlands in de bovenbouw boekjes die eigenlijk bestemd zijn voor de derde klas lagere school!
- 10 Bij een steekproef op dezelfde Iets bleek de snelste leerling twee minuten over een bepaalde tekst te doen en de langzaamste meer dan tien minuten!
- 11 Respectievelijk *Vrij en vrij is twee, Martelen is mensenwerk, Om niet te zwijgen, Project doodstraf* — alle bij Amnesty te bestellen. Ze zijn echter niet altijd even geschikt voor gebruik op het Ibo.
- 12 De Leermiddelenverzameling Mondiale Vorming, Thomas van Aquinostraat 1, Postbus 9108, 6500 HK Nijmegen, tel. 080 — 513074. De LMV heeft onder meer een themalist Mensenrechten.
- 13 Een uitstekend voorbeeld is AFSchrift 7 *De oplossing*, te bestellen bij de Anne Frank Stichting, p/a AFSchriften, Parkweg 20a, 2271 AJ Voorburg. De prijs is f 29,75.
- 14 Gezamenlijk brengen ze jaarlijks de brochure *Nijmeegse actiegroepen op school* uit.
- 15 'Je mond open doen' is zo opgezet, dat het zowel door een Amnesty-groep als door de individuele docent te gebruiken is.